

HUYỆN QUỲ HỢP – HỘI KHLS TỈNH NGHỆ AN

KỶ YẾU

HỘI THẢO KHOA HỌC

**DẤU TÍCH KHỞI NGUỒN LAM SƠN TRÊN ĐẤT QUỲ HỢP
THỰC TRẠNG, BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY**

Nghệ An, tháng 9 năm 2022

HUYỆN QUỲ HỢP – HỘI KHOA HỌC LỊCH SỬ TỈNH NGHỆ AN

KỶ YẾU HỘI THẢO KHOA HỌC

**DẤU TÍCH KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN ĐẤT QUỲ HỢP
*THỰC TRẠNG, BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY***

NGHỆ AN – THÁNG 9/2022

MỤC LỤC

	<i>Tr.</i>
BÁO CÁO ĐỀ DẪN HỘI THẢO	1
PHẦN THỨ NHẤT: NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG VỀ KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN VÙNG ĐẤT QUỲ HỢP	6
1. KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN VÙNG ĐẤT QUỲ HỢP, TỈNH NGHỆ AN.....	7
<i>ThS. Nguyễn Văn Biểu - ThS. Nguyễn Văn Công</i>	
2. DẤU ÁN KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN ĐẤT QUỲ HỢP	15
<i>NNC. Sâm Văn Bình</i>	
3. HOẠT ĐỘNG CỦA NGHĨA QUÂN LAM SƠN TRÊN VÙNG ĐẤT QUỲ HỢP, TỈNH NGHỆ AN	21
<i>ThS. Nguyễn Thị Hà - PGS.TS. Bùi Văn Hào</i>	
4. KHÓ KHĂN KHI NGHIÊN CỨU VỀ HOẠT ĐỘNG CỦA NGHĨA QUÂN LAM SƠN TRÊN ĐỊA BÀN HUYỆN QUỲ HỢP VÀ CÁC HUYỆN MIỀN NÚI NGHỆ AN ...	27
<i>PGS.TS. Nguyễn Quang Hồng</i>	
5. ĐI TÌM DẤU TÍCH CUỘC KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN ĐẤT QUỲ HỢP QUA MỘT SỐ TƯ LIỆU	36
<i>NNC. Phan Văn Hùng</i>	
6. QUỲ HỢP THỜI KHỞI NGHĨA LAM SƠN VÀ QUỲ HỢP HIỆN NAY: TỪ MỘT GÓC NHÌN LỊCH SỬ - VĂN HÓA	42
<i>ThS. Hồ Sĩ Hùy</i>	
7. VỊ TRÍ, VAI TRÒ VÙNG ĐẤT QUỲ HỢP ĐỐI VỚI KHỞI NGHĨA LAM SƠN.....	47
<i>ThS. Bùi Ngọc Nguyên</i>	
8. TRUYỀN THỐNG LỊCH SỬ - VĂN HOÁ, YÊU NƯỚC VÀ CÁCH MẠNG CỦA NHÂN DÂN QUỲ HỢP	53
<i>ThS. Nguyễn Văn Tài</i>	
9. VỀ ĐỊA DANH BÃI TẬP (QUỲ HỢP)	57
<i>NNC. Lương Viết Thoại</i>	
PHẦN THỨ HAI: BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY CÁC DI SẢN VĂN HÓA LIÊN QUAN ĐẾN KHỞI NGHĨA LAM SƠN Ở HUYỆN QUỲ HỢP	67
10. PHÁT HUY GIÁ TRỊ CÁC DI TÍCH LỊCH SỬ - VĂN HÓA VỀ KHỞI NGHĨA LAM SƠN Ở QUỲ HỢP PHỤC VỤ PHÁT TRIỂN DU LỊCH	69
<i>TS. Lê Thế Cường – TS. Mai Thị Thanh Nga</i>	
11. KHAI THÁC ĐỊA DANH, VẾT TÍCH LIÊN QUAN ĐẾN KHỞI NGHĨA LAM SƠN TẠI HUYỆN QUỲ HỢP (TỈNH NGHỆ AN) ĐỂ GIÁO DỤC THẾ HỆ TRẺ	76
<i>TS. Nguyễn Thị Duyên - TS. Tôn Nữ Hải Yến</i>	
12. GIẢI PHÁP BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY HỆ THỐNG DI SẢN VĂN HÓA LIÊN QUAN ĐẾN CUỘC KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN ĐỊA BÀN HUYỆN QUỲ HỢP	85
<i>ThS. Hồ Hà</i>	
13. MỘT SỐ CỒ VẬT PHÁT HIỆN Ở KHU VỰC BÃI TẬP (QUỲ HỢP) – “ĐẤT ĐÚNG CHÂN” CỦA NGHĨA QUÂN LAM SƠN	93
<i>NNC. Nguyễn Đức Kiêm</i>	

14. TÌM HIỂU DI TÍCH ĐỀN DINH (QUỖ HỢP) QUA TƯ LIỆU DÂN GIAN.....	99
<i>NNC. Hoàng Kiếm</i>	
15. TÍN NGƯỠNG VÀ LỄ HỘI CỦA NHÂN DÂN QUỖ HỢP TƯƠNG NHỚ LÊ LỢI VÀ NGHĨA QUÂN LAM SƠN	104
<i>ThS. Nguyễn Thị Lương</i>	
16. BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY DI TÍCH ĐỀN LÊ (ĐỀN NHÃ PÓM, ĐỀN BÀ CÔ) Ở XÃ CHÂU QUANG, HUYỆN QUỖ HỢP, TỈNH NGHỆ AN	108
<i>TS. Mai Phương Ngọc – ThS. Trần Văn Hữu</i>	
17. SỬ DỤNG HỆ THỐNG CÁC DI SẢN LIÊN QUAN ĐẾN KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRONG DẠY HỌC TẠI CÁC TRƯỜNG PHỔ THÔNG TRÊN ĐỊA BÀN HUYỆN QUỖ HỢP	115
<i>TS. Đặng Như Thường</i>	
18. KHAI THÁC DI TÍCH LỊCH SỬ VÀ CÁC GIÁ TRỊ VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG CỦA QUỖ HỢP ĐỂ PHÁT TRIỂN DU LỊCH	123
<i>TS. Võ Thị Hoài Thương - TS. Nguyễn Hồng Vinh</i>	
19. PHỤC HỒI DI TÍCH LIÊN QUAN ĐẾN KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN ĐỊA BÀN HUYỆN QUỖ HỢP - MỘT SỐ VẤN ĐỀ CẦN LƯU Ý.....	138
<i>ThS. Lâm Thy</i>	
20. HỆ THỐNG DI SẢN VĂN HÓA VỀ CUỘC KHỞI NGHĨA LAM SƠN TRÊN ĐỊA BÀN HUYỆN QUỖ HỢP	143
<i>ThS. Lâm Thy – ThS. Linh Nhâm</i>	

**KHAI THÁC DI TÍCH LỊCH SỬ
VÀ CÁC GIÁ TRỊ VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG CỦA QUỲ HỢP
ĐỂ PHÁT TRIỂN DU LỊCH**

Võ Thị Hoài Thương* - Nguyễn Hồng Vinh**

Quỳ Hợp là huyện phía tây tỉnh Nghệ An có nhiều tiềm năng, lợi thế để phát triển du lịch gắn với điều kiện tự nhiên, hệ thống di tích lịch sử và truyền thống văn hóa của các tộc người Thái, Thổ, Kinh. Nằm ở phía Tây Bắc của tỉnh Nghệ An, Quỳ Hợp là huyện miền núi có vị trí địa lý khá thuận lợi, có bề dày truyền thống lịch sử cách mạng và được thiên nhiên ưu ái với nhiều tài nguyên, khoáng sản quý hiếm. Cùng với truyền thống lịch sử, các giá trị văn hóa đặc sắc của các tộc người Thái, Thổ, Kinh, thì hệ thống di tích lịch sử trên địa bàn Quỳ Hợp chính là niềm tự hào, là giá trị cốt lõi tạo nên bức tranh lịch sử - văn hóa đặc sắc nơi đây.

Những năm gần đây, việc bảo tồn và phát huy giá trị hệ thống di tích lịch sử ở Quỳ Hợp đã được chú trọng, nhất là các di tích, danh thắng gắn với dấu tích của nghĩa quân Lam Sơn - Lê Lợi trên đường tiến quân vào Nghệ An xây dựng căn cứ chống quân Minh xâm lược. Song, trên thực tế vẫn chưa có chính sách đầu tư phát triển nhằm phát huy những tiềm năng của hệ thống di tích lịch sử thành những lợi thế để phát triển du lịch nói riêng và phát triển kinh tế, văn hóa xã hội của Quỳ Hợp và các huyện miền tây Nghệ An nói chung.

1. Khái lược về tiềm năng du lịch của huyện Quỳ Hợp

Tuy huyện Quỳ Hợp chính thức được thành lập ngày 19/4/1963, theo quyết định số 53/CP của Hội đồng Chính phủ và là một trong ba huyện được chia tách từ huyện Quỳnh Châu, song đất và người Quỳ Hợp đã có quá trình đồng hành cùng với lịch sử vùng đất Nghệ Tĩnh giàu truyền thống cách mạng từ buổi bình minh của lịch sử dân tộc. “Quỳ Hợp là huyện ở phía tây Nghĩa Đàn, phía nam Quỳnh Châu, mới đặt từ năm 1963, chủ yếu nằm trên thung lũng Khùn Tinh, do phân đất huyện Thúy Vân (gồm 24 động đặt từ thời Lê năm 1466), thời Pháp thuộc nhập vào Quỳnh Châu như Quế Phong cộng với một số xã lầy của Nghĩa Đàn, nay cả thảy có 17 xã.” [1].

1.1. Tiềm năng du lịch tự nhiên

---

* TS. Nhà xuất bản Đại học Vinh.

** TS. Khoa Du lịch và Công tác xã hội, Trường Đại học Vinh.

Quỳ Hợp có nhiều đỉnh núi cao, hùng vĩ như Pù Huống và Pù Khạng, với những hang động, sông suối, với những thảm thực vật đa dạng, phong phú... đã tạo cho vùng đất này những danh lam thắng cảnh hùng vĩ, là nơi tham quan du lịch thú vị của du khách gần xa. Các danh lam, thắng cảnh tiêu biểu của huyện Quỳ Hợp được coi là tiềm năng phát triển du lịch gồm:

- Hồ Thung Mây ở trung tâm thị trấn Quỳ Hợp là hồ nhân tạo, được xây dựng từ những năm 70 của thế kỷ XXI. Hồ Thung Mây giữ vai trò điều hoà môi trường sinh thái cho vùng trung tâm của huyện lỵ, đồng thời là địa điểm tổ chức các hoạt động giao lưu văn hoá, vui chơi giải trí cho nhân dân.

- Thác bản Bìa thuộc địa phận bản Dền (xã Châu Lý) là một thác nước dài, chảy nhanh và mạnh từ đỉnh núi đổ xuống tạo thành màu nước trắng xóa, mờ sương, mát rượi giữa vùng rừng núi.

- Thác bản Tạt (xã Yên Hợp) là một thác cao và rơi trắng xóa từ trên xuống, tạo nên khung cảnh mù sương vào những buổi sớm mai và chiều tà. Du khách khi đến Thác bản Tạt sẽ được trải nghiệm leo núi và tắm suối, nghỉ ngơi và chụp hình...

- Khu Bảo tồn nhiên thiên Pù Huống là một trong 3 khu rừng đặc dụng lớn của khu dự trữ sinh quyển Tây Nghệ An, với diện tích 40.223,55 ha rừng đặc dụng, 6.080,9 ha diện tích rừng phòng hộ và 207,813 ha rừng sản xuất. Nơi đây còn có nhiều loài động thực vật quý hiếm được ghi nhận, trong đó có 70 loài động vật và 76 loài thực vật có tên trong sách đỏ Việt Nam.

Ngoài ra, ở Quỳ Hợp còn có hệ thống các hang động do những dãy núi đá tạo nên những thắng cảnh rất hấp dẫn, nổi bật như:

- Hang Pụn Pang - Nang Ni ở bản Mường Ham (xã Châu Cường), gắn liền với huyền thoại về tạo Khùn Tinh và Nang Ni (trong truyện thơ Thái nổi tiếng: “Khùn Tướng - Khùn Tinh - Nang Ni”). Những năm gần đây, đồng bào ở xã Châu Cường đã mở “lễ hội hang Pụn Pang - Nang Ni”, sau đó đổi tên thành “Lễ hội Mường Ham”. Lễ hội được tổ chức từ khoảng ngày Mồng 05 Tết hàng năm.

- Khe Lạnh, thuộc khu vực thị trấn Quỳ Hợp. Khe Lạnh do nguồn nước chảy ra từ dãy núi Phá Chon tạo nên. Vào mùa nắng nóng, đến với vùng Khe Lạnh, du khách sẽ được tận hưởng cái mát lạnh hoang sơ của hơi nước tự nhiên bốc lên điều hòa không khí cho cả khu vực, xua đi cái nóng như thiêu đốt ở bên ngoài. Khe Lạnh là điểm vui chơi và nghỉ ngơi kỳ thú của người dân Quỳ Hợp trong những ngày nắng nóng nhất.

Quỳ Hợp là địa chỉ nghỉ ngơi, giải trí, nghiên cứu khoa học hết sức lý tưởng cho du khách với cảnh quan thiên nhiên và môi trường sinh thái đặc biệt hấp dẫn. Hệ thống cảnh quan với địa hình đồi núi, thác nước, hang động... là tiềm năng tốt để khai thác các tour du lịch về với đất và người Quỳ Hợp. Trong tương lai không xa, du khách đến với Quỳ Hợp, đến với những điểm du lịch tham quan, nghỉ ngơi sẽ được thực sự hòa mình với thiên nhiên và cuộc sống mang đậm bản sắc văn hóa vùng cao của miền Tây xứ Nghệ.

1.2. Hệ thống di tích lịch sử

Trải qua hàng ngàn năm lịch sử, mảnh đất Quỳ Hợp còn lưu giữ nhiều dấu tích khảo cổ học và di tích lịch sử mang đậm dấu ấn của đồng bào nơi đây. Đó là:

- Các di chỉ khảo cổ học thuộc nền văn hóa Hòa Bình ở Quỳ Hợp, gồm có: 1- Hang Hoong Còn ở núi Phá Choong (bản Nang, xã Châu Cường); 2- Hang Piêng Pò ở chân núi Piêng Pò trong dãy Pù Huống (xã Liên Hợp); 3- Hang Cò Pung trong lèn đá vôi Pù Hin Chảm (bản Na Hiêng, xã Châu Hồng). Tuy nhiên, cả 3 di chỉ khảo cổ hang động này đều chưa được khai quật khảo cổ [3, tr.88], để nhận diện một cách đầy đủ nhất các giá trị lịch sử - văn hóa của vùng đất này.

- Các di chỉ khảo cổ học thời đại đồ đồng của Quỳ Hợp có mặt ở hang Pò Cung (bản Na Hiêng, xã Châu Hồng) và hang Thảm Kỳ (xã Liên Hợp).

- Hệ thống di tích khảo cổ học thời kỳ Đông Sơn ở Quỳ Hợp có các di chỉ: 1- Mái đá Hồ ở thôn Đồng Chiềng, xã Đồng Hợp; 2- Hang Hồ ở xóm Mới xã Châu Đình. Bên cạnh đó, ở đây còn phát hiện các hiện vật trống đồng thời kỳ Đông Sơn gồm: trống đồng Tân Thắng (xóm Tân Thắng, xã Đồng Hợp); trống đồng Tam Hợp I; trống đồng Tam Hợp II; trống đồng Tân Xuân (xóm Còn Riêng, xã Nghĩa Xuân); trống đồng Châu Lộc (bản Khục, xã Châu Lộc); thạp gốm ở Châu Lý [3, tr.95-103].

- Dấu vết của nghĩa quân Lam Sơn trên đất Quỳ Hợp chính là căn cứ Bãi Tập - nơi nghĩa quân Lê Lợi chọn mảnh đất này luyện tập quân sĩ. Bãi Tập là một mảnh đất bằng phẳng, nằm ở hai bên đường Quốc lộ 48, còn gọi là ngã ba Săng Lẻ, thuộc các xã Tam Hợp và Đồng Hợp. Bãi Tập ở Quỳ Hợp được ghi vào lịch sử như là một căn cứ địa của nghĩa quân Lam Sơn. Và tại khu vực Bãi Tập, còn có các dấu tích khác có liên quan đến cuộc tiến quân của Lê Lợi đánh đuổi giặc Minh xâm lược. Đó là:

+ Đền Chợ Bãi ở xã Tam Hợp, thờ các nghĩa quân hy sinh trong những ngày dừng chân luyện tập và đánh nhau với quân Minh ở xung quanh Bãi Tập vào cuối năm 1424.

+ Đền Bàn Dinh ở xã Nghĩa Xuân, thờ hai anh em người Thổ đã hăng hái đi theo nghĩa quân Lam Sơn năm 1424.

+ Đền Cửa Trống ở mừng Chùng Láng (thuộc xã Yên Hợp), thờ một số nghĩa quân Lam Sơn hi sinh trong một trận phục kích đánh quân Minh khi chúng cần quét ở đây sau chiến thắng Bù Đăng. Đền đã bị phá từ lâu.

+ Đền Đồi Chùa ở làng Sòng, thuộc xã Văn Lợi, thờ vị tướng người Thổ đã đưa quân gia nhập vào khởi nghĩa Lam Sơn để đánh giặc Minh xâm lược.

+ Đền Bàn Can ở mừng Chùng Láng (nay thuộc xã Châu Bình), thờ một vị tướng của Lê Lợi hi sinh sau trận tập kết ở Bãi Tập sau chiến thắng Bù Đăng.

+ Đền Bàn Lè ở xã Châu Quang, thờ một cô gái người Thái đã dũng cảm dùng mưu giết quân Minh.

+ Đền Bàn Phày ở xã Châu Quang, thờ ba anh em người Thái theo nghĩa quân của Lê Lợi chống quân Minh [3, tr.114-117].

- Đền Choọng thuộc bản Choọng (xã Châu Lý), là một di tích danh thắng hấp dẫn ở huyện Quỳnh Hợp, gắn với câu chuyện kể về huyền thoại nàng Phóm Hóm (nàng Tóc thơm) - Người con gái Thái đẹp người, đẹp nét đã có công chi huy việc gom góp lương thực nuôi quân cho nghĩa quân Lam Sơn trong thời gian dừng chân ở mảnh đất Quỳnh Hợp.

1.3. Các giá trị văn hóa truyền thống

Không chỉ có tiềm năng du lịch tự nhiên phong phú, nhiều di tích lịch sử mà Quỳnh Hợp còn giàu truyền thống văn hóa, có nhiều điểm du lịch hấp dẫn mang đậm bản sắc văn hoá của dân tộc miền núi. Khu vực này do sự kiến tạo của địa chất xảy ra từ hàng chục triệu năm đã hình thành nhiều núi non, thung lũng, hang động kỳ thú gắn liền với nhiều truyền thuyết dân gian, có ý nghĩa về văn hoá và giá trị về mặt khảo cổ học. Đến với Quỳnh Hợp du khách sẽ được đến thăm các địa chỉ văn hoá du lịch hấp dẫn, các bản làng dân tộc thuần Thái, thuần Thổ như xóm Mỏ, Bàn Vi, Bàn Tật... với những nét đặc sắc trong nếp sinh hoạt hàng ngày, trang phục, các phong tục tập quán, các lễ hội truyền thống của đồng bào ở vùng cao.

Những giá trị văn hoá chính là nét đặc trưng của vùng đất Quỳnh Hợp và đã được Bộ Văn hoá Thông tin và Uỷ ban nhân dân tỉnh chọn xây dựng huyện điểm văn hoá và dân tộc thiểu số khu vực Bắc Trung Bộ. Qua 8 năm thực hiện, Quỳnh Hợp đã đạt được nhiều kết quả tốt đẹp. Nhiều giá trị văn hoá truyền thống của đồng bào các dân tộc được bảo tồn, gìn giữ và phát huy. Đời sống vật chất và tinh thần của đồng bào các dân tộc Quỳnh Hợp đang ngày càng được nâng cao.

Quỳ Hợp là vùng đất đỏ bazan với cao su, chè và “cam Vinh” thương hiệu nổi tiếng cả nước. Là một huyện giàu tiềm năng và nhiều lâm thổ sản quý giá, nhiều gia súc, gia cầm với giống “vịt Quỳ” quý hiếm. Đây cũng là nguồn nguyên liệu tạo nên các sản phẩm đặc sản ẩm thực hấp dẫn, phục vụ khách du lịch khi đến với vùng đất này.

Đến với Quỳ Hợp, du khách sẽ được trải nghiệm cuộc sống trong những ngôi nhà sàn gỗ của người dân tộc Thái và lòng hiếu khách của đồng bào các dân tộc nơi đây; có dịp được tìm hiểu thêm các phong tục tập quán của người Thái, người Thổ như: tục làm vía, buộc chỉ cổ tay, tục uống rượu cần, làm nhà mới, cưới hỏi, tang ma, tôn trọng người già...

Hàng năm, vào dịp lễ tết, nhất là dịp ngày hội văn hóa các dân tộc 19/4, Lễ hội Mừng Ham đồng bào các dân tộc về vui hội, đua tài. Khách về vui hội sẽ được thưởng thức những canh bồi, chèo pịa, thịt chua, gói cá, hò mọc, cơm lam... mang hương vị rất riêng của núi, của rừng. Thông qua những hoạt động văn nghệ quần chúng được tổ chức thường xuyên tại khắp các xã thị, vốn dân ca, dân nhạc, dân vũ không thể mai một. Những làn điệu suối, lăm, nhuôn... của dân tộc Thái; dạ ời, tập tình tập tang, đu đu điềng điềng... của dân tộc Thổ; câu hò, điệu ví dân ca Nghệ Tĩnh... góp nên bức tranh đa sắc làm phong phú đời sống tinh thần, đáp ứng nhu cầu sáng tạo và hưởng thụ văn hoá của nhân dân.

Đồng bào các dân tộc nơi đây cũng còn lưu giữ được nhiều nghề thủ công truyền thống như dệt thổ cẩm, may thêu, đan lát, nấu rượu cần... Đặc biệt trong thời gian gần đây, sự phát triển mạnh mẽ của ngành du lịch khiến thị trường tiêu thụ các sản phẩm dệt thổ cẩm, mây tre đan có xu hướng mở rộng, tạo cơ hội cho các ngành nghề phát triển.

Tiềm năng du lịch phong phú, tuy nhiên tiềm lực để đầu tư, biến tiềm năng thành sản phẩm của Quỳ Hợp còn nhiều khó khăn. Đến nay, hệ thống đường giao thông đến với huyện Quỳ Hợp và các điểm du lịch mới bắt đầu hoàn thiện. Hy vọng tương lai không xa, du khách đến với Quỳ Hợp, đến với những điểm du lịch tham quan, nghỉ ngơi sẽ được thực sự hòa mình với thiên nhiên và cuộc sống còn mang đậm bản sắc văn hóa vùng cao miền Tây xứ Nghệ.

2. Khai thác hệ thống di tích lịch sử và các giá trị văn hóa ở huyện Quỳ Hợp vào phát triển du lịch

Trong những năm qua, thực trạng việc bảo tồn và phát huy giá trị di tích danh thắng trên địa bàn các huyện miền Tây xứ Nghệ nói chung và huyện Quỳ Hợp nói riêng còn nhiều bất cập, chưa được quan tâm đúng mức và chưa khơi dậy được tiềm năng, giá

trị của di tích danh thắng, nhằm biến những tiềm năng này thành lợi thế để phát triển kinh tế - xã hội của địa phương.

Các sản phẩm du lịch của huyện Quỳnh Hợp bao gồm hệ thống hang động, di tích khảo cổ học, di tích lịch sử - văn hóa, lễ hội, trang phục, ẩm thực, đời sống tâm linh, tín ngưỡng... hầu như chưa có cơ hội lan tỏa giá trị. Một số các sản phẩm du lịch tiêu biểu của huyện Quỳnh Hợp gồm:

- Di tích đền Choọng

Ngay dưới chân núi Pù Đên (xã Châu Lý, huyện Quỳnh Hợp) có một bản người Thái đó là Mường Choọng. Trong bản làng yên bình đó có một ngôi đền rất linh thiêng, đó là Đền Choọng. Với giá trị và ý nghĩa lịch sử đặc biệt, Đền Choọng đã được UBND tỉnh Nghệ An xếp hạng di tích lịch sử cấp Tỉnh theo Quyết định số 3051/QĐ-UBND Ngày 16/7/2015. Đây cũng là di tích đầu tiên của huyện Quỳnh Hợp được xếp hạng.

Đền Choọng được xây dựng từ thời Hậu Lê (Thế kỷ 15), trên một quả đồi có địa thế đất thật đặc cách. Giữa muôn trùng đại ngàn, thung lũng Mường Choọng như một cánh đồng rộng lớn. Nổi lên giữa trung tâm của thung lũng Mường Choọng là Pù Đên (núi Đền - nơi đền Choọng tọa lạc). Từ trên đỉnh Pù Đên phóng tầm mắt ra xa có thể thấy được hầu hết các bản làng ở Mường Choọng, từ bản Xét, Bản Vực đến Bản Thảm, Bản Cồn... Đây là nơi trung tâm, tụ hội trao đổi, giao lưu của của cả Mường Choọng xưa. Nhờ địa thế “*son hoi thuy tu*” như vậy mà đền Choọng từ xưa đến nay nổi tiếng là ngôi đền linh thiêng trong vùng.

Đền Choọng do nhân dân Mường Choọng xây dựng để thờ nàng Phóm Hóm (Nàng Tóc thơm). Nàng Phóm Hóm là người con gái dân tộc Thái rất xinh đẹp và thông minh, lanh lợi, tháo vát. Cuối năm 1424, khi nghĩa quân Lam Sơn đồn trú tại Mường Choọng để tuyển quân, nàng Tóc thơm có công quyên góp quân lương và vận động nhân dân trong mường, trong bản tham gia nghĩa quân Lam Sơn đánh đuổi hết bè lũ xâm lăng tàn bạo, đưa lại bình yên cho bản mường.

Có một vị tướng tài ba người Kinh đã đem lòng yêu thương nàng và hai người thề nguyện sẽ nên duyên vợ chồng. Trong lúc tướng quân đang bận đi đánh giặc nơi chiến trường xa, nàng ở nhà cùng dân bản ra sức cấy trồng, ươm tơ dệt vải làm trọn vai trò hậu phương vững chắc. Một buổi chiều, nàng ra bến sông Nậm Choọng gội đầu, trong nỗi nhớ mong tướng quân da diết, đã vô tình làm rơi chiếc lược, nàng với tay vớt lược không may bị dòng nước cuốn xuống vực sâu. Thương nhớ và cảm phục công lao to lớn của nàng, nhân dân Mường Choọng đã lập đền thờ nàng ở bên bờ sông, lấy tên gọi là Đền

Choọng. Và từ đó, hàng năm cứ đến ngày rằm tháng 6 âm lịch, người dân nơi đây lại tổ chức lễ hội, mổ trâu, dâng hương thờ cúng nàng.

Trải qua bao thăng trầm lịch sử, Đền Choọng xưa giờ không còn nữa, nhưng dấu ấn văn hóa tâm linh, dấu ấn một thời kỳ lịch sử thì mãi còn đây, hằn in trong thẳm sâu tâm thức của người dân Mường Choọng. Bởi vậy, có thể nói rằng Đền Choọng mãi là một phần không thể tách rời trong tổng hòa các yếu tố văn hóa - lịch sử, định hình nên nét bản sắc riêng của mảnh đất và con người Mường Choọng.

Để thể hiện đạo lý uống nước nhớ nguồn của dân tộc và thể theo nguyện vọng của đồng bào các dân tộc nơi đây, năm 2013, Đảng bộ, chính quyền, doanh nghiệp và nhân dân huyện Quỳnh Hợp đã quyết định tiến hành tôn tạo, phục dựng lại Đền Choọng ngay tại núi Pù Đên. Đền Choọng được tôn tạo, phục dựng ngay chính trên nền cũ tại tọa lạc trong khuôn viên núi Pù Đên rộng hơn 9ha gồm các hạng mục chủ yếu là: Thượng điện, hạ điện, tả vu, hữu vu, tam quan, công tử trụ, sân, đường lên hạ điện, thượng điện; Cầu, đường, sân bãi và các công trình phụ trợ khác. Công trình do Công ty CP Bảo tồn di sản văn hóa Việt thiết kế kỹ thuật với vốn đầu tư trên 50 tỷ đồng.

Trải qua hàng trăm năm tồn tại, đền Choọng luôn là địa chỉ sinh hoạt văn hóa tâm linh của người dân Mường Choọng xưa và xã Châu Lý nay, phục vụ nhu cầu thăm viếng, tưởng niệm người có công với quê hương, đất nước. Đặc biệt, đây là một di tích có sự giao thoa văn hóa Kinh - Thái.

Đền Choọng còn là nơi gửi gắm những ước mơ và khát vọng bao đời nay của người dân Mường Choọng về một cuộc sống ấm no đầy đủ, công bằng xã hội, được sự che chở của thần linh để vượt qua những khó khăn trắc trở trong cuộc sống hiện tại. Vì thế hàng năm, những ngày lễ trọng nhân dân quanh vùng về dự rất đông. Mỗi người về dâng hương tại đền đều mang mỗi mong ước khác nhau, nhưng đều gặp nhau ở một điểm là lòng thành kính và biết ơn. Đây là nơi bảo lưu các tinh hoa văn hóa truyền thống của địa phương. Nó không chỉ dừng lại ở sự cúng tế, hội hè mà cao hơn là tinh thần đoàn kết dân tộc, gắn bó cộng đồng, tình làng nghĩa xóm. Và cũng thông qua đó thể hiện tấm lòng tri ân, truyền thống “uống nước nhớ nguồn” của dân tộc, góp phần bồi đắp tình yêu quê hương xứ sở, giáo dục tinh thần tự hào dân tộc cho thế hệ trẻ.

- Lễ hội

Ngày 21/4, tại xóm Mo, xã Nghĩa Xuân, huyện Quỳnh Hợp đã tổ chức lễ hội Bốc Mó (còn có những tên gọi khác là lễ cúng đền Mó, khai Mó nước đầu năm) của cộng đồng người dân tộc Thổ ở huyện Quỳnh Hợp. Đây là lễ hội mang ý nghĩa cầu cho mưa

thuận gió hòa, cầu cho nguồn nước dồi dào để phục vụ cuộc sống sinh hoạt và việc tưới tiêu của bà con nông dân được thuận lợi.

Lễ Bốc Mỏ là một nghi lễ quan trọng của đồng bào người Thổ có từ xa xưa, mỏ nước là nguồn nước ngầm tự nhiên phục vụ sinh hoạt và sản xuất nông nghiệp của cộng đồng dân tộc Thổ ở Nghệ An. Lâu nay bị mai một, mới được khôi phục lại vài năm trở lại đây trên địa bàn xã Nghĩa Xuân, huyện Quỳnh Hợp.

Mỏ nước còn mang ý nghĩa linh thiêng, là mạch nguồn của sự sống, thể hiện ở sự tích tổ tiên đi tìm mỏ nước, lập làng, gìn giữ, bảo vệ mỏ nước và phát triển làng bản sinh sôi, trù phú như ngày nay... Theo truyền thống, lễ Bốc Mỏ thường được tổ chức vào dịp sau Tết Nguyên đán, thường là vào cuối mùa xuân, đầu mùa hạ hàng năm. Lễ Bốc Mỏ được tổ chức với ý nghĩa là lễ cúng khai thông mỏ nước, cầu cho mưa thuận gió hòa, cầu cho nguồn nước mỏ tuôn chảy dồi dào phục vụ cho cuộc sống sinh hoạt và cho việc tưới tiêu của cả cộng đồng...

Lễ vật chính trong lễ Bốc Mỏ gồm một thủ lợn, cỗ xôi, gà, bánh đầu chó, sừng trâu, bánh trôi, nỏ gạo, rượu... Thầy mo là người đại diện cho dân làng thực hiện các nghi thức cúng trong lễ Bốc Mỏ cùng với những người trong ban nhạc tế lễ.

Mỏ nước ở xóm Mo có từ lâu đời phục vụ cho cánh đồng lúa hơn 30 ha luôn đạt năng suất cao và là nguồn nước sinh hoạt quanh năm của xóm không bao giờ bị cạn. Từ năm 2019 đến nay xã Nghĩa Xuân đã kêu gọi các mạnh thường quân, các nhà hảo tâm và nhân dân đóng góp được hơn 100 triệu đồng khôi phục lại đền Mo cạnh mỏ nước.

Sau khi kết thúc nghi thức cúng lễ, thanh niên trai tráng trong làng đã hội tụ cùng lặn, vét bùn khơi thông mỏ nước, sau đó ăn mừng, múa hát cồng chiêng, cầu cho mưa thuận gió hòa, nước mỏ hanh thông, ao chuôm đầy nước, mùa màng bội thu, xóm làng được yên bình, ấm no, hạnh phúc.

- Trang phục

Huyện Quỳnh Hợp gồm có 3 dân tộc Kinh, Thái, Thổ, cùng nhau chung sống, trong đó dân tộc Thái chiếm hơn 40%. Để bảo tồn, phát huy giá trị văn hoá truyền thống, trong những năm qua, các cấp, các ngành từ huyện đến các xã đã đẩy mạnh công tác tuyên truyền, nâng cao nhận thức cho cán bộ nhân dân đặc biệt là thế hệ trẻ về ý nghĩa, tầm quan trọng của việc gìn giữ trang phục dân tộc cũng như những nét đẹp văn hoá truyền thống thể hiện qua trang phục, giúp họ thêm yêu quý và gìn giữ nét văn hoá truyền thống của dân tộc mình. Hiện nay việc mặc trang phục được duy trì thường xuyên trở thành nếp truyền thống của bà con nhân dân trên địa bàn huyện nhân dịp lễ hội.

Là huyện điểm văn hoá miền núi và dân tộc thiểu số, nên huyện Quỳnh Hợp rất quan tâm đến việc gìn giữ và bảo tồn văn hoá dân tộc đặc biệt là gìn giữ trang phục dân tộc. Ngay từ năm 2003, huyện Quỳnh Hợp đã ban hành được Quy định 2040 về việc bảo tồn tiếng nói và trang phục dân tộc trong dịp lễ tết. Phòng Văn hoá Thông tin đã tham mưu cho UBND huyện ban hành được nhiều văn bản để chỉ đạo triển khai việc thực hiện bảo tồn trang phục dân tộc bên cạnh đó phối hợp với các ban ngành đoàn thể tổ chức các lớp dạy dệt thổ cẩm, thành lập các CLB dệt thổ cẩm ở các xã. Các trường học thực hiện được mặc trang phục vào ngày lễ chào cờ đầu tuần và những ngày lễ quan trọng.

Trong những năm qua, nhằm bảo tồn, phát huy trang phục truyền thống của các dân tộc, đặc biệt là trang phục của người dân tộc Thổ, Thái, huyện Quỳnh Hợp đã triển khai nhiều hoạt động thiết thực, nâng cao ý thức của người dân để gìn giữ, bảo tồn nét đẹp văn hoá trang phục truyền thống của dân tộc mình. Hội phụ nữ phối hợp với trung tâm hướng nghiệp dạy nghề huyện tổ chức lớp học nghề thổ cẩm. Qua lớp học không những giúp chị em có thêm thu nhập trong những lúc nông nhàn mà còn giúp gìn giữ truyền thống của dân tộc mình.

Trang phục mỗi dân tộc đều có nét đẹp đặc trưng riêng, mỗi hoa văn, mỗi màu sắc trên trang phục đều đem lại sắc màu sinh động, hấp dẫn và mang một ý nghĩa riêng biệt gắn với đời sống thường ngày của cha ông trước đây. Bởi vậy, bảo tồn, phát huy trang phục truyền thống các dân tộc thiểu số trên địa bàn huyện Quỳnh Hợp là khẳng định quyết tâm giữ gìn và lan tỏa nét đẹp văn hóa giản dị, gần gũi trong cuộc sống, sinh hoạt, đồng thời thúc đẩy bảo tồn, phát triển một nghề thủ công truyền thống giúp bà con tăng thu nhập lúc nông nhàn.

- Ẩm thực

Ở Quỳnh Hợp, các tộc người Thổ, Thái, Kinh đều có những nét đặc sắc trong đời sống ẩm thực. Trong đó, người Thái có mặt ở khắp nơi trên đất nước ta, dân số trên cả triệu người, lại sống ở những vùng miền với những đặc trưng văn hoá quanh khu vực cư trú khác nhau, chắc chắn sẽ có những sự khác nhau ít nhiều trong các món ăn ngày thường và dịp lễ tết.

Món ăn truyền thống của người Thái ở Quỳnh Hợp nói riêng và người Thái ở Nghệ An nói chung vẫn là các món cá và xôi với các hình thức chế biến *pá mọc* (cá hông), *pá phè* (cá khô hông), *pá xôm* (cá chua), *pá pình* (cá nướng)...

Trong các món ăn của người Thái ở Quỳnh Hợp, thì món “Hò mọc” là một món ăn đặc biệt của đồng bào dân tộc Thái ở huyện miền núi Quỳnh Hợp nói riêng và miền Tây

ting Nghệ An nói chung. “Hò mọc” được làm ra không chỉ để ăn như những thức ăn ngày thường, và cũng không phải lúc nào, ngày nào người ta cũng làm “Hò mọc” để mà ăn. Nguồn gốc ra đời của loại thức ăn đặc biệt này ra sao, còn chưa ai rõ, nhưng trước hết “hò mọc” chỉ được làm ra để phục vụ các ngày lễ, cúng, ngày tết mà thôi, nó được đặt ở trên các mâm cúng rất trang trọng, mang đậm dấu ấn tâm linh, bởi thiếu nó là không thành một mâm cúng hoàn chỉnh. Theo nhiều ông, bà mo trong vùng cho biết, từ xa xưa người Thái đã biết làm “Hò mọc” để cúng trời (*gọi là “ky mọc căm phạ” - thường là vào ngày 20 tháng 8 âm lịch hàng năm*), cúng các vị thần linh (*ky mọc xờ phi*), cúng các vị có công dựng bản, lập mường (*ky mọc chà ón pủ bản, pủ mường*)...

Cúng "Hò mọc" ban đầu chỉ là một tập quán, sau đó đã thành một tục lệ chưa có bản mường, dòng họ nào bỏ qua được cả. Vui nhất và nghiêm trang nhất có lẽ là lễ cúng trời đất (vào đúng ngày 20-8 âm lịch hàng năm). Trong ngày ấy, sau khi đã cúng "hò mọc" tại các đền mường, đền bản, thì các họ trong một bản tập trung đông đủ trước nhà thờ họ mình, trưởng họ đứng ra thành kính cúng mâm "hò mọc" của dòng họ để tạ ơn trời đất (*mâm cúng có 06 gói hò mọc nhỏ, một gói hò mọc to, một gói xôi, một chai rượu, 6 đôi dĩa, 01 cái chén để ở giữa và một vò rượu cần có cắm 4 cần để bên dưới*)... Sau khi cúng xong, mâm cúng được đưa về nhà trưởng họ và lấy các thứ trong mâm cúng ấy chia ra cho các mâm đã được chuẩn bị sẵn ở nhà. Cả họ cùng nhau ăn uống, nói chuyện vui vẻ, cùng nhau ăn "hò mọc", uống rượu cần, trao đổi với nhau mọi chuyện thường ngày, bỏ qua cho nhau những cái sai, cái chưa đúng, chưa hay trong đời sống thường nhật... từ cuộc vui này, cả họ đã đoàn kết, gắn bó bền chặt để sống với nhau suốt cuộc đời mỗi con người trên cơ sở tâm linh gắn kết dòng họ...

Tuy nhiên, tục cúng "hò mọc", như trên đã nói, từ xưa đến nay chưa bản mường, dòng họ nào bỏ qua được, nhưng hình thức thì luôn có những thay đổi để cho phù hợp với tình thế của xã hội hiện tại. Ví như trước đây việc cúng mường (như đền Le xã Châu Quang, đền Mường ở bản Mường Ham xã Châu Cường...) thường diễn ra rất đông vui, nhưng theo thời cuộc, việc cúng đền Mường ngày nay chỉ còn một bộ phận nhỏ phụ trách đền là chính. Cúng đền thờ bản cũng vậy, trước sự phát triển của các dòng họ, đền thờ bản cũng chỉ được cúng trong phạm vi ít người (*chủ yếu là các chức sắc của bản*) mà thôi. Gần ba chục năm lại nay, việc cúng "hò mọc" (*ky mọc căm phạ*), chủ yếu được thực hiện trong các dòng họ là chính.

Năm 2021, đồng bào dân tộc Thái ở huyện Quỳnh Hợp nói chung vẫn duy trì tục cúng ngày 20-8 âm lịch, nhưng do tình hình dịch Copvid-19 vẫn diễn biến phức tạp, thực

hiện chủ trương và yêu cầu của MTTQ từ huyện đến xã, việc cúng "hồ mọc" chỉ diễn ra trong phạm vi rất hẹp. Các dòng họ trong xã Châu Quang, chỉ thực hiện trong gia đình trưởng họ là chính, không tập trung cả họ như trước nữa, số lượng người chỉ đủ một mâm cúng mà thôi.

Chúng ta chưa biết hết ý nghĩa sâu xa của gói "hồ mọc" luôn được cha ông mình đặt lên mâm cúng, nhưng qua lời cúng của các ông mo, rõ ràng gói "hồ mọc" mang một quan niệm tri ân với trời cao, với tổ tiên, với những vị "thần" cao cả có công với dân, với nước, với bản với mường... là chắc chắn.

- Văn nghệ dân gian

Các hoạt động diễn xướng dân gian của đồng bào thiểu số ở Quỳnh Hợp là truyền thống văn hóa tốt đẹp vẫn được duy trì và phát triển. Ở xóm Mỏ xã Nghĩa Xuân có câu lạc bộ văn hóa dân gian dân tộc Thổ. Ở xã Tam Hợp thì thành lập câu lạc bộ hát dân ca ví, dặm ...

Nhằm bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa của đồng bào dân tộc Thổ, từ năm 2001, xóm Mỏ xã Nghĩa Xuân vinh dự được chọn xây dựng điểm làng văn hóa thuần dân tộc Thổ gắn với xây dựng huyện điểm văn hóa miền núi khu vực Bắc Trung Bộ. Từ đó đến nay các giá trị truyền thống của đồng bào dân tộc Thổ đã được bảo tồn và phát huy. Đặc biệt trong năm 2016, CLB văn hóa dân gian dân tộc Thổ xóm Mỏ đã được công nhận đạt cấp tỉnh. Từ đó đến nay CLB được duy trì và hoạt động rất hiệu quả lan tỏa đam mê, truyền trao văn hóa người Thổ.

Với mục đích là tạo điều kiện cho mọi người không phân biệt lứa tuổi trong xóm cùng chung sở thích tự nguyện gia nhập để có điều kiện vui chơi giải trí, tập luyện giao lưu học hỏi cùng nhau giữ gìn và phát huy truyền thống văn hóa của đồng bào dân tộc Thổ góp phần xây dựng phong trào "Toàn dân đoàn kết xây dựng đời sống văn hóa ở khu dân cư", nên CLB xóm Mỏ ngày càng thu hút được nhiều hội viên vào tham gia. Hiện tại, CLB dân ca Thổ ở Xóm Mỏ có hơn 30 thành viên thường xuyên tham gia sinh hoạt. Chiếm thời lượng nhiều nhất của buổi sinh hoạt là các thành viên tập trung trau dồi luyện tập các tiết mục với đủ thể loại.

Sau khi được công nhận CLB văn hóa dân gian cấp cấp tỉnh, hoạt động của CLB đi vào nề nếp hơn. Các chương trình giao lưu ngày càng phong phú và có chất lượng với nhiều tiết mục được sưu tầm và luyện tập công phu có chọn lọc nổi bật được nét bản sắc văn hóa Thổ như Đu đu điêng điêng, Tập tính tập tang, hát dạ ời....

Với sự hỗ trợ về chuyên môn cũng như hỗ trợ một phần kinh phí sau khi các CLB dân ca Thổ ở xã Nghĩa Xuân, Quỳnh Hợp được công nhận cấp tỉnh đã tạo thêm động lực to lớn cho các thành viên CLB này hoạt động ngày càng hiệu quả, đi vào chiều sâu. Từ đó góp phần bảo tồn và phát huy các giá trị bản sắc của đồng bào dân tộc Thổ trong cộng đồng 54 dân tộc Việt Nam.

CLB dân ca ví, dặm xã Tam Hợp được thành lập từ năm 2015 đến nay. Lúc đầu sinh hoạt gặp không ít khó khăn, do các hạt nhân nằm rải rác tại các xóm trong xã, quá trình tập hợp, đa số họ là những người lao động và buôn bán dịch vụ nhỏ, nhưng với sự cố gắng nỗ lực của mỗi thành viên mà CLB duy trì hoạt động rất hiệu quả. Hàng tuần và hàng tháng CLB đều tập hợp sinh hoạt, tập luyện các bài hát mới để thỏa mãn đam mê từ đó thu hút được ngày càng nhiều hội viên, nhiều thành phần lứa tuổi vào tham gia CLB.

Hiện tại CLB dân ca ví, dặm Nghệ Tĩnh xã Tam Hợp có hơn 30 thành viên thường xuyên tham gia sinh hoạt và biểu diễn. Câu lạc bộ dân ca này đã tham gia nhiều chương trình lớn của huyện, của tỉnh, tham gia Liên hoan Tiếng hát Làng Sen được ghi nhận đánh giá cao. Để đạt được kết quả đó có sự nỗ lực của các thành viên trong CLB và đặc biệt là chủ nhiệm CLB vừa tâm huyết, nhiệt tình, vừa đam mê sưu tầm sáng tác, cải biên lời mới cho phù hợp với từng buổi sinh hoạt cũng như các sự kiện biểu diễn, từ đó lan tỏa đam mê tình yêu dân ca nói chung, dân ca ví dặm Nghệ Tĩnh nói riêng và duy trì sinh hoạt đều đặn của CLB này.

Ngoài ra, hàng năm Trung tâm bảo tồn và phát huy di sản dân ca xứ Nghệ cùng về phối hợp với Trung tâm văn hóa, thể thao và truyền thông Quỳnh Hợp về tổ chức tập huấn hướng dẫn cụ thể các nội dung cơ bản về đặc điểm chung của hò ví dặm, khái quát về thể loại hát ví, dặm, cách dàn dựng một tiết mục hò ví dặm ... nên các buổi sinh hoạt và hoạt động của CLB ví dặm Nghệ Tĩnh xã Tam Hợp ngày càng có chất lượng.

Với việc thành lập được CLB dân ca ví, dặm và duy trì hoạt động hiệu quả ở huyện Quỳnh Hợp đã giúp cho những người đam mê ca hát có sân chơi văn hóa lành mạnh, bổ ích. Qua đó cùng bảo tồn và phát huy giá trị của các làn điệu dân ca Ví, dặm Nghệ Tĩnh - di sản văn hóa phi vật thể của nhân loại đến với mọi người nhân dịp Tết đến, Xuân về.

- Đòi sống tâm linh, tín ngưỡng

Hàng năm, vào ngày 6/10 (Tức ngày 20/8 âm lịch), UBND xã Châu Quang tổ chức lễ giỗ bà Nhà Póm - Người có công giúp vua Lê Lợi đánh đuổi giặc Minh, bảo vệ đất nước, bảo vệ làng bản tại Đền Lè, Bản Yên Luóm xã Châu Quang.

Đền bà Nhà Póm tọa lạc trên sườn núi Pu Chè, thuộc bản Lè, nay nhập thành bản Yên Luôm xã Châu Quang. Tương truyền, bà Nhà Póm là người có công giúp vua Lê Thái Tổ đánh đuổi giặc Minh, khi giặc Minh đóng đồn trên núi Pu Chè chúng bắt cô lên núi để nấu cơm, chẻ củi, gánh nước, giặt đồ cho binh lính. Vùng này khi xưa là rừng thiêng nước độc nhiều muỗi mòng nên buổi tối đi ngủ bọn giặc phải chui vào các túi vải để tránh muỗi, chúng giao cho cô nhiệm vụ thắt túi lại khi chúng chui vào ngủ và sáng mai lại mở ra cho chúng ra. Thấy cô nhanh nhẹn, tháo vát, lại có vẻ phục tùng nên chẳng bao lâu chúng hoàn toàn tin tưởng.

Với lòng quả cảm và ý chí bảo vệ làng bản cô đã tìm cách liên lạc với 7 anh em ở bản Pháy để bản mưu tiêu diệt lũ xâm lăng hung ác và cô đã giết giặc bằng cách hàng đêm khi thắt nút các bao tải cho bọn giặc đi ngủ, cô đã lên núi báo hiệu cho 7 anh em ở bản Pháy lên vào đồn khiêng các bao tải đó vớt xuống suối làm cho số quân ở đồn Pu Chè ngày càng hao mòn. Rồi một hôm cô giả vờ nhà có việc vui nên đã công rượu và mời ngon để khao chúng bọn giặc vừa uống rượu vừa hát lăm nhuôn và say bất tỉnh, cô đã ra hiệu cho 7 anh em ở bản Pháy và nghĩa quân Lam Sơn đã phục sẵn xông thẳng vào đồn tiêu diệt toàn bộ quân giặc ở núi Phu Chè và trong trận đánh đó cô đã hi sinh.

Nhân dân vô cùng thương tiếc đã an táng và lập đền thờ bà Nhà Póm trên núi Pu Chè và dấu tích còn đến ngày nay.

Ghi nhớ công ơn bảo vệ làng bản của bà Nhà Póm, năm 2006, thể theo nguyện vọng của bà con nhân dân, đền bà Nhà Póm được khôi phục lại tọa lạc trên núi Pu Chè ở bản Lè, xã Châu Quang. Và cứ đến 20 tháng 8 âm lịch hàng năm bà con dân bản lại tổ chức giỗ bà để tỏ lòng tri ân một người con gái Thái nét na, xinh đẹp đã hy sinh bản thân mình vì dân, vì nước, vì quê hương. Đây cũng là dịp để cho mỗi người dân tự hào hơn về truyền thống quê hương qua đó thể hiện được tinh thần đoàn kết, nêu cao trách nhiệm của bản thân để cùng nhau xây dựng quê hương ngày càng ấm no, hạnh phúc.

Năm 2018 phần mộ của bà Nhà Póm đã được Hội doanh nghiệp nhỏ và vừa Quỳnh Hợp và nhân dân trong và ngoài địa bàn đã cúng tiến khôi phục lại phía sau đền chính và một số vật dụng thờ cúng tại Đền. UBND xã Châu Quang đang hoàn thiện hồ sơ đề nghị UBND tỉnh thẩm định công nhận Đền Le xã Châu Quang, huyện Quỳnh Hợp là di tích lịch sử cấp tỉnh.

3. Một số giải pháp phát huy giá trị di tích lịch sử vào phát triển du lịch và kinh tế - xã hội của Quỳnh Hợp

Đề đưa di tích lịch sử và các giá trị văn hóa truyền thống của đồng bào Thổ, Thái của huyện Quỳnh Hợp vào khai thác du lịch, chính quyền địa phương cần làm tốt vai trò kết nối di tích, lễ hội với du khách; coi di sản là cầu nối quá khứ và hiện tại, gắn kết di sản văn hoá với hoạt động bảo tồn di tích và phát triển kinh tế. Theo đó, cần thực hiện đồng thời và đồng bộ các nội dung sau đây:

1- Cần có sự đầu tư và huy động nguồn lực cho việc xây dựng hạ tầng và cơ sở vật chất kỹ thuật phục vụ tổ chức lễ hội gắn với các di tích lịch sử - văn hóa và du lịch lễ hội theo hướng bền vững. Chú trọng đầu tư các tuyến đường liên tỉnh, liên huyện, để người dân và du khách có thể thuận lợi khi đến với di tích và tham gia hoạt động trải nghiệm, tham quan, nghỉ dưỡng tại các di tích lịch sử - văn hóa ở Quỳnh Hợp. Đồng thời, đầu tư xây dựng các khách sạn nghỉ dưỡng, homestay, các bản du lịch cộng đồng... ở Quỳnh Hợp để phối hợp khai thác giá trị của hệ thống di tích lịch sử - văn hóa với du lịch sinh thái, du lịch cộng đồng... trên địa bàn, đáp ứng được nhu cầu trải nghiệm của du khách gần xa.

2- Tạo môi trường thuận lợi cho việc khai thác các di tích lịch sử - văn hóa và du lịch lễ hội phát triển. Xây dựng các bản làng văn hoá, giữ gìn các giá trị văn hoá truyền thống và nâng cao đời sống văn hoá xã hội của đồng bào các dân tộc Kinh, Thái, Thổ. Trong đó, chú trọng giữ gìn các giá trị văn hoá tâm linh, điển xưng dân gian, trang phục, ẩm thực, phong tục tập quán... của đồng bào các dân tộc. Từ đó, tạo không gian văn hoá Quỳnh Hợp đậm đà bản sắc dân tộc, là miền quê đặc sắc, thu hút sự tò mò, trải nghiệm, khám phá của du khách.

3- Phát triển du lịch cộng đồng, khám phá và trải nghiệm với quan điểm giữ gìn, bảo tồn và phát huy giá trị song song với việc chú trọng đến lợi ích của cộng đồng và những người tham gia vào sinh hoạt cộng đồng và du lịch lễ hội. Theo đó, cũng cần chú trọng đến việc phát triển các sản phẩm thủ công truyền thống của đồng bào các dân tộc thiểu số Thái, Thổ; các vật phẩm lưu niệm mang dấu ấn riêng của không gian văn hoá Quỳnh Hợp. Khách du lịch khi đến với hệ thống di tích và lễ hội ở Quỳnh Hợp sẽ có thể mua các vật dụng, sản phẩm đồ lưu niệm... về làm kỷ niệm hoặc làm quà tặng người thân. Đồng thời, người dân địa phương có thêm hình thức sản xuất và kinh doanh để phát triển kinh tế.

4- Cần có sự kết nối các tuyến, điểm du lịch ở Nghệ An với di tích lịch sử - văn hóa và lễ hội của Quỳnh Hợp. Để góp phần đưa di tích lịch sử - văn hóa, nhất là hệ thống di tích gắn với khởi nghĩa Lam Sơn vào khai thác, phát huy giá trị trong hoạt động du lịch, chính quyền địa phương cần quan tâm đầu tư xây dựng chiến lược marketing giới thiệu

hình ảnh và video sinh động, nhằm quảng bá, giới thiệu trên các kênh truyền hình, báo chí, các trang website, mạng xã hội... về giá trị và ý nghĩa của di tích lịch sử văn hoá đặc biệt này. Đồng thời, có sự kết nối thường xuyên với các doanh nghiệp lữ hành, nhà hàng, khách sạn... trong huyện, tỉnh và cả nước, để tạo điều kiện thuận lợi lan toả thông tin, hình ảnh của di tích lịch sử - văn hóa, lễ hội Quỳnh Hợp với khách du lịch, nhằm khơi gợi sự chú ý lựa chọn tham quan trải nghiệm của du khách.

Trong thực tế, lượng khách du lịch tại các địa điểm di tích khảo cổ học và di tích lịch sử - văn hóa nói chung do có tính đặc thù riêng nên vẫn còn rất ít so với nhiều loại hình du lịch khác như du lịch giải trí, du lịch sinh thái... Chính vì thế, để phát triển loại hình du lịch này cần lựa chọn những địa điểm du lịch có vị trí gần với hệ thống di tích ở Quỳnh Hợp, có sự hấp dẫn và phù hợp với xu hướng du lịch của người dân để xây dựng thành tour hoàn chỉnh.

5- Khách du lịch khi lựa chọn các điểm đến tại các di tích khảo cổ học và di tích lịch sử - văn hóa để tham quan du lịch cũng là để khám phá, trải nghiệm, học tập và nghiên cứu... Vì vậy, đối tượng du khách mà di tích lịch sử - văn hóa và lễ hội ở Quỳnh Hợp hướng đến trong mục tiêu này chủ yếu là học sinh, sinh viên, giáo viên... trên địa bàn tỉnh Nghệ An, Hà Tĩnh và vùng phụ cận. Ngoài ra, du khách nội địa và khách quốc tế khi đến với các địa điểm du lịch của tỉnh Nghệ An cũng là nguồn khách cần được quan tâm khai thác.

6- Nâng tầm vai trò di tích khảo cổ học, di tích lịch sử - văn hóa, đồng thời kết hợp khai thác thế mạnh văn hóa ẩm thực, trang phục, lễ hội, tín ngưỡng... vào phát triển và làm phong phú sản phẩm du lịch của Quỳnh Hợp.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Đồng Chi (chủ biên), (2010), *Địa chí văn hóa dân gian Nghệ Tĩnh*, in lần thứ 2, Nxb Nghệ An, tr.74.
2. Lao Thanh Chương (2015), *Quỳnh Hợp đón nhận Bằng xếp hạng di tích lịch sử cấp tỉnh Đền Choong*, bài đăng ngày 31/7/2015, nguồn: <http://quyhop.gov.vn/vi/news/Tin-tuc-Su-kien/Quy-Hop-don-nhan-Bang-xep-hang-di-tich-lich-su-cap-tinh-Den-Choong-2386.html>
3. Ninh Viết Giao (biên soạn), (2003), *Địa chí huyện Quỳnh Hợp*, Nxb Nghệ An.
4. Vi Hoa (2010), *Du lịch Quỳnh Hợp: khai thác vẻ đẹp thiên nhiên gắn với bản sắc văn hóa*, bài đăng ngày 7/7/2010, nguồn: <http://quyhop.gov.vn/vi/news/Van-hoa-Xa-hoi/Du-lich-Quy-Hop-khai-thac-ve-dep-thien-nhien-gan-voi-ban-sac-van-hoa-375.html>
5. Nguyễn Hưng (2018), *Phát huy tiềm năng du lịch gắn với di tích danh thắng trên địa bàn các huyện miền tây Nghệ An*, bài đăng ngày 05/12/2018, nguồn: <http://banquanlyditichnghean.gov.vn/dttc/portal/read/di-san-van-hoa-vat-the/news/phat-huy-tiem-nang-du-lich-gan-voi-di-tich-danh-thang-tren-dia-ban-cac-huyen-mic.html>
6. Thái Tâm (2012), *Quỳnh Hợp: Những di tích danh thắng tiêu biểu*, bài đăng ngày 29/07/2012, nguồn: <http://vanhoanghean.com.vn/dat-va-nguoi-xu-nghe/dat-nuoc-xu-nghe/4839-quy-hop-nhung-di-tich-danh-thang-tieu-bieu>